

CHO‘LLANISH JARAYONINI BELGILOVCHI AYRIM INDIKATORLARNI TAVSIFLASH (QUYI AMUDARYO MISOLIDA)

Abdulloyeva Go‘zal Xidirboy qizi

JDPU Tabiiy fanlar fakulteti 2-kurs magistranti

ANNOTATSIYA

Dunyo qamrab olayotgan cho‘llanish muommosi barcha hududlarga ham xos emas. Inson tomonidan o‘zlashtirilgan vohalar, jumladan Quy Amudaryo ham cho‘llanish indikatorlarining eng ko‘p salmog‘iga ega hudud sifatida belgilangan.

***Kalit so‘zlar:** BMT, cho‘llanish, ekotizim, qurg‘oqchilik, namlik, yer osti suvlari, tuproq, biologik xavf*

DESCRIPTION OF SOME INDICATORS DETERMINING THE PROCESS OF DESERTIFICATION (SUB IN THE CASE OF AMUDARYA)

ABSTRACT

The problem of desertification that covers the whole world it is not specific to regions. Man-made oases, including sub in the case of Amudarya also has the highest weight of desertification indicators designated as an area.

***Key words:** UN, desertification, ecosystem, drought, moisture, groundwater, soil, biohazard*

Cho‘llanish hozirgi kunda butun jaxon hamjamiyatiga xavf solayotgan global ekologik muomolardan biridir. Xo‘sh ushbu muommo qaysi davrdan global bo‘lishga ulgurdi va qanday yo‘llar bilan? Aynan shunga o‘xshash savollar yechimi bilan butun dunyo olimlari qiziqishmoqda.

Cho'llanish muommosi bu tuproq unumdorligini yo'qotilishi, cho'l holatiga kiradigan tuproqlarning degretatsiyasi hamda biomass avval unumdorligi past bo'lgan quruq ekotizim paydo bo'lishidir. Cho'llanish atamasi 1949 yilda Afrikaning quvq'oqchil mintaqalarida atrof-muhitining buzilishini o'rganishda, o'rmonlarning savannalarga aylanishini tahlil qilishida paydo bo'ldi. Keyinchalik BMT 1977 yilgi konferensiyasida cho'llanish xavfi to'g'risida ilk bor qattiq ogohlantirdi.

Arid va sub arid hududlarda tuproqning fizik, kimyoviy, biologik sifatini pasayishiga olib keladigan geologik, iqlimiy, biologik hamda inson omillari cho'llanishning asosiy indikatorlari sifatida belgilangan. Bular oqibatida eng ko'p biologik ayniqsa insoniyat uchun katta xavf kutmoqda. Aynan Quyi Amudaryo cho'llanishga moyil quruq maydonli yog'ingarchilik hamda harorat nisbati indikatorlari hisobga olinishi lozim. Shu bilan birga namlik, bug'lanish, yer osti suvlari, tuproq holati kabi indikatorlar Quyi Amudaryo hududida cho'llanish paydo qiluvchi sabablar sifatida o'rganilmoqda.

Cho'llanishga moyil bo'lgan quruq maydonlarni faqat yog'ingarchilik miqdori bo'yicha aniqlash mumkin emas, lekin haroratni ham hisobga olish kerak. O'z navbatida, haqorat bug'lanish ham.

BMT ning Atrof muhit dasturi (UNEP) cho'llanishning asosiy indeksleri deb maxsus ko'rsatkichlar ishlab chiqdi. Bu yillik yog'ingarchilikni yillik bug'lanish potensialiga bo'lish bilan hisoblanadi. Cho'llanish muommosiga yaqin hududlar ko'rsatkichlari 0,65 ga teng yoki undan kam va shu asosda yer yuzining 10% quruq cho'llanish muommosiga zabt etgan hududlar deb belgilandi. Bundan tashqari 18% yarim quruq 12% quruq cho'l va 8% o'ta cho'llashgan hududlar deb belgilangan. Quyi Amudaryo hududida o'rtacha yog'in 100mm atrofda. mumkin bo'lgan bug'lanish 3000mm Bundan ko'rinib turibdiki aynan 10% hududga Quyi Amudaryo hududlari xam kiradi. Yer osti suvlari sathi 3-5 m ga ko'tarilganda tuproqlarining mavsumiy iqlim sharoitida degretatsiyaga uchrashi natijasida biologik muhit tobora zavol topmoqda. Cho'llanishda bir-biriga bog'liq bo'lgan qator omillar kompleks ravishda aralashib, tuproq unumdorligi va fizikasiga ta'sir qiladi, shu bilan hosildorlik

pasayadi, natijada o'simlik qoplami yo'qoladi, eroziya kuchayadi. Cho'llanish Quyi Amudaryoda tabiiy quruq ekzotizimlarning shakllanishiga taalluqli emas, chunki ular og'ir sharoitlarda, tuproq va iqlim beqarorlikligi bilan rivojlangan. Shu sababli, hududda muvozanat buzilish ehtiyoji katta va ekotizim keskin o'zgarishiga qisqa vaqtning o'zi yetadi. Ko'rinib turibdiki, Quyi Amudaryoda ch'ollanish indikatorlari ayniqsa yaqqol ko'zga ko'rinadigan O'zbekistonning hududlaridan biri sifatida ajratsak bo'ladi. Hududning ekosistemalari so'ngi 209-30 yil davomida dinamik tahlil qilinganda suv resurslari 70%, tuproq resurslari 50%, zoo hamda fito olamiga esa qariyb 60% zarar ko'rgani va qayta tiklanish qobiliyati toboro pasayishi kuzatilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Adilov A. A. *Injenerno-geologik issledovaniya*. - T., TGTU 2016. - 156 s.
2. Gofurova L. A., va boshqalar. *Degradatsiya pochv. Uchebnoe posobie*. - Tashkent. NU, 2012. - 218 s.
3. Berezin P. M. *Fizicheskaya degradatsiya pochv / P. M. Berezin, I. I. Gudima // Degradatsiya i ohrana pochv*. - M.: Izd-vo MGU 2002. - S. 168-196.
4. Axmedov A. U., Parpiev G. T. *Oroshaemye pochvy Syrdarinskoy i Jizakskoy oblastey*. - Tashkent, FAN, 2005. - S. 122-157.
5. Axmedov A. U., Gofurova L. A. *Otsenka sovremennogo pochvennomeliorativnosostoyaniya Golodnoy stepi // Vladimirskiy zemledelets. Vladimir. 2019. - № 4. - S. 7-12.*
6. *Degradatsiya i ohrana pochv / Pod red. G. V. Dobrovolskogo*. - M.: Izd-vo MGU, 2002. - 654 s.
7. Zakirov M. M., Xudoyberdiev T. M., Agzamova A. I., Begimkulov D. K., Ochilov G. E. *Osobennosti izmenchivosti gidrogeoximicheskogo rejima uchun osenke sovremennogo meliorativnosostoyaniya gruntovyx usloviy golodnoy stepi / Konferensiya_____ - Tash GTU 2020.*
8. Zatenatskaya N. P. *Zakonomernosti formirovaniya svoystv zasolennyh glin*. - M., Nauka, 1985. - 145 s.
9. Kovda V. A. *Problemy opustynivaniya i zasoleniya pochv aridnyx regionov mira* - M.: Nauka, 2008. - 415 s.